

Arvydas Šliogeris, Virginijus Gustas
POKALBIAI APIE ESMES
Conversations Concerning Essences

Vilnius: Tyto alba, 2013. – 360 p.
ISBN 978-9986-16-934-5

ŽALTVYKSLĖS NIHILISTINIŲ ŪKŲ HORIZONTE

Ignes Fatui on the Horizon of Nihilistic Brumes

SUMMARY

This book represents the conversation of two philosophers – teacher and his disciple. Arvydas Šliogeris is famous Lithuanian philosopher, author of many books. His competent interlocutor is his graduate student Virginijus Gustas who knows well the teaching of the professor. The book is written in a form of dialog which relates it with Platonic tradition. The conversants discuss the major topics of Šliogeris's philosophy giving readers excellent opportunity to get acquainted with the ideas of the most famous Lithuanian philosopher.

Skaitant Arvydo Šliogerio ir Virginijaus Gusto neseniai pasirodžiusią pokalbių knygą *Apie esmes*, tarsi nejučia prisimindavau rusų mąstytojo N. Berdiajevo žodžius, ištartus šiam apsilankius moderniojo meno parodoje, atrodo, Ščiukino galerijoje: „Ir apima liūdnoš godos, kad daugiau nebebus nuostabių kūnų, kūniško gyvenimo džiaugsmo skaidrių kristalų, sintetinių-visuminių

daiktų sampratos organiškos kultūros... Jau nebėra ir nebebus tokio nuostabaus pavasario, tokios saulėtos vasaros, nebebus kristališkumo, švarumo, aiškumo nei pavasaryje, nei vasaroje... Ir saulė jau nebe taip šviečia... Pačioje gamtoje, meteorologiniuose ir geologiniuose reiškiniuose vyksta paslaptingas analitiško išsluoksniavimo procesas“ (N. Berdiajevas, „Picasso“, *Aplinkkeliai*, ...).

RAKTAŽODŽIAI: Arvydas Šliogeris, Virginijus Gustas, Pokalbiai apie esmes.

KEY WORDS: Arvydas Šliogeris, Virginijus Gustas, Conversations Concerning Essences.

Aptariamos knygos nuotaikos tikrai nepavadinsi optimistine. Ir nors pokalbiuose vyrauja ne tiek isteriška, kiek stojiška ironija, skepsiu bei humoru grindžiama pašnekovų laikysena, visa šiuolaikinė teognoseologinė civilizacija dažniausiai piešiama vien tik niūriomis spalvomis. Tiek paskiro individo, tiek visos žmonijos likimo nupasakojimui pasitelkiami unikalūs Čiurlionio „Žalčio sonatos“ paveikslų ciklo vaizdiniai, simbolizuojantys išėjimo iš gamtos prieglobsčio į klieidinčios kalbos kontinentus, paniekos artumai būklę bei atsipeikėjimo ir sugrįžimo momentą. Tik ar dar bus kur grįžti? Geismo valdomo hominido kaip Niekio vietininko Žemėje lemtis daugiau mažiau aiški. Jis jau seniai peržengęs saiką ir nusviręs perteklinio naikinimo pusėn, todėl jo susinaikinimo valanda tikriausiai jau aušta. Mes, vėlyvieji šios planetos svečiai, gyvename jau totalinio kičo Ekranu civilizacijoje, kurioje netgi menas, kaip Transcendencijos prisijaukinimo ar perkėlimo į žmogiškąsias struktūras sritis, tapo nereikalingas. Senasis menininko, kaip grožio liudytojo ir skleidėjo, savotiško „angelo advokato“ tipas išstumtas į paribius. Vietoj grožio, kurį dabar geriausiai pagamina technologijos, įsigali bjaurasties estetika, kurią skleidžia „meninykai“ – „šėtono advokatai“. Šiuolaikinis menas, kaip „dirbtinio šėtono“ laboratorija, atlieka tik dirgiklio funkciją viskuo persisotinusioje, todėl anestezijos kamuojamoje civilizacijoje, mėgina sugražinti tigrą, nors kol kas sugrįžta tik apipešiotas katinas. Tikrasis Šėtonas dar miega...

Antra vertus, lygiai kaip ir ant aptariamos knygos viršelio nuotraukos pil-

kumoje prasimušantys žalieji ploteliai, gyvybės, laisvės, spontaniškumo oazių galimybės visuomet išlieka. Juk bent jau taip buvo iki šiol, visuomet atsirasdavo individų, kurie sugebėdavo pasipriešinti, pasakyti Ne, atsiverti laisvei, kuri visuomet yra apsiribojimas... Juk, kaip rašo jau cituotas Berdiajevas: „Sunku, liūdna, šurpu gyventi tokiaime laike žmogui, kuris išskirtinai mėgsta saulę, aiškumą, Italiją, lotynų genijų, kūniškumą ir kristališkumą. Toks žmogus gali išgyventi visa ko vertingo pasaulyje negrįžtamo žlugimo beribį liūdesį. Ir tik dvasios gelmėse galima rasti šio siaubo priešnuodį ir aptikti naują džiaugsmą“ („Picasso“, *Aplinkkeliai*).

Ir kas iš mūsų galėtų ginčytis, kad iš tikrųjų gyvename ne kokybinio stiebimosi, o kiekybinio plėtimosi, ne kultūros jaunystės, o civilizacijos senatvės sąlygomis? Vis labiau į specializacijos gardus besiskaidančioje visuomenėje žmogus jau seniai virtęs menku techninės mašinerijos sraigteliu, kur visos pretenzijos į visuminę antikinio stiliaus pasaulio matymą ir aiškinimą gali kelti tik šypseną. Po modernųjų technologinių „laimėjimų“ kosmoso samprata jau seniai pakitusi. Keistuolis, drįstantis žvelgti į pasaulį taip, kaip tai darė antikos ar renesanso kultūros žmonės, bei keliantis, pavyzdžiui, klausimus, ar kartais neatsitiko taip, jog kiekvienas mokslo žingsnis ne pakėlė, o nužemino žmogaus rangą, netgi dabartiniame mokslo pasaulyje greičiausiai bus laikomas ne atsakingu, aukšto humanitarinio sąmoningumo, opius socialinius skaudulius atveriančiu žmogumi, bet pavojingu, konformistinių kalbos režimą ignoruojančiu, todėl neišvengiamai „pro-

fesijos cecho“ atstovams grėsmę keliančiu laisvamaniu. Gal todėl iš aptariamo teksto puslapių sklindanti energinga, visas iliuzijas daužanti kalbos galia, nukreipta prieš pačios kalbos kląstą, atrodo tokia užburianti. Atsisakymas meluoti, ryžtas drąsiai žvelgti į dalykus atviromis akimis – be galo retas reiškinys visų laikų ir erdvių visuomenėse – tikriausiai pasiekiamas, kaip pats kalbinamas filosofas ir pripažįsta, tiek dėl charakterio stiprumo, tiek dėl laimingai sutapusių aplinkybių, tiek galiausiai – tai likimo dovana.

Kartais natūraliai gali pasirodyti, kad filosofuojama iš vadinamojo *ressentimento*. Bet čia pat tenka pripažinti, kad susiduriama su itin pagaviu mąstymu ir aukščiausio lygio kalbos valdymu. Be to, neslepamos pagiežos kritikos strėlės visuomet nukreiptos į vadinamojo hominido nihilistinės kalbinės prigimties pusę. Nihilizmas laikomas neišvengiamu žmogaus būklės mūsų planetoje būviu, nes naikinimas yra visa ko egzistavimo pamatinė sąlyga. Nuo pat neorganinės gamtos iki žmogaus bet kokio esinio pirmapradis santykis su kitu esiniu yra naikinimas. Tačiau jis gali būti pateisinamas tik tol, kol pradeda skleisti nereikalingu, pertekliniu, prabangos modusu. Dialoge „Apie Niekį“ detalai išskleistą metafizinės esinijos sandaros (vadinamosios „ontotopinės klepsidros struktūros“) analizę apskritai laikyčiau viena iš įdomiausių bei teoriškai pažintine prasme vertingiausių knygos vietų, dėl ko ją visai pagrįstai galima vadinti savotiškais prolegomenais į sunkiasvorių filosofo veikalų studijas. Tiesiog žydinčia kalba perteikiamas metafizinis pasakojimas apie Niekio, besiveržiančio iš žmo-

gaus gyvūniškosios pusės (arba jo sielos kaip savotiško kraterio) ir iš bekalbės Tikrovės pusės ateinančio Esmo susidūrimą. Šios, visuomet skausmingos sandūros su jusline Transcendencija, arba Niekio bei Esmo grumtynių metu ir vyksta kalbos gimtis, tampanti žmogaus, kaip Niekio sūnaus, nasrais. Žmogus prasideda ten, kur prasideda kalba, tarsi pažadinanti miegantį arba savyje rymančią Niekį ir paverčianti jį kosminiu agresoriumi. Žmonijos kultūra ir esanti ne kas kita, kaip kalbos kristalizacija, pamatiniais religijų, menų, technomokslų sandais besiplečianti ir įtvirtinanti žmogaus viešpatavimą šioje planetoje. Nors kalba turinti ir savo nekalbiškąją pusę (kuri domina, pavyzdžiui, poeta), ji ateina iš sielos, iš Niekio, kaip žmogaus ir tik žmogaus – metafizinio centro. Todėl beveik visuomet kalba reiškiasi instrumentiškai, ji yra totaliai negatyvi, tai virtualioji kosminė giljotina.

Visa žmonijos kultūra ir tėra Niekio vardų procesijos, bet žmogaus santykis su Niekium visur ir visada dvejopas, nes jis ir stumia, ir traukia. Kaip tikroji pradžia, tėvynė ar įsčios, Niekis visada vilioja, žmogui norisi jame ištirpti, tačiau kaip juslinė būtybė, turinti kūną, jis bijo Niekio, kuris visada yra tiek didžiausias žmogaus siekinys, tiek didžiausias siaubas.

Tikriausiai teisūs kritikai, pastebėję, kad dabartinėje vadinamojo postmoderno epochoje tokio tipo „metafizinis naratyvas“ gali pasirodyti labai keistas. Antra vertus, tai sukelia ir atvirkštinį įspūdį, jausmą, kad susiduri su išskirtinai savitu ir aukščiausio rango, universaliąją kosminę dimensiją aprėpiančiu mąstymu. Ironija pačios kalbos atžvilgiu

negali negąsdinti šiuolaikinių filologų, filosofijos tyrinėtojų ar kitokių akademi-
nių kredencialų besivaikančių mokslininkų. Visai nebūtina turėti išskirtinio
aštrumo regėjimą, kad matytum, jog kalba
maitina ištisa kastą pasaulio institutų
ir universitetų katedrų darbuotojų – ir
nesvarbu, ar uoliai dirbančių, ar parazi-
tuojančių. Ką jau kalbėti apie eilinį žmo-
gelį, kuris, turint omenyje kasdien jį ata-
kuojančių medijų srautą, tiesiog pa-
smerktas būti „kalbos mulkiu“ – kalbos
miražų bei kliesių, tai yra platonisko-
sios olos šešėlių, – įkaitu. Iš esmės beveik
visuose knygos pokalbiuose pašnekovai
skleidžia vieną svarbiausią mintį, kurią
ypač sveika prisiminti visiems, turin-
tiems reikalų su filosofija: filosofo, labai
reto egzistencinio žmogaus tipo, pama-
tinė orientacija visuomet turi išlikti gam-
tiniai daiktai – *physei onta*. Nors kai žmo-
gus mąsto, jis nemato, o kai mato – ne-
mąsto, būtent matantis mąstymas ir
mąstantis matymas yra gyvosios filoso-
fijos šerdis.

Kaip jau galima nujauti, orientuoja-
masi į klasikinio antikinio tipo filosofiją,
prasadėjusią su pirmaisiais gamtos filo-
sofais – Taliu, Anaksimandru, Ksenofanu,
Herakleitu – ir pasibaigusia su Platonu
bei Aristotelium. Vėliau lieka tik inkrustra-
cijos, nes su teologine tradicija nususuka-
ma nuo bekalbių daiktų, sudievinama
kalba, įsigali krikščioniškasis teologinis
teroras, naujaisiais laikais virtęs gnoseo-
logine prievarta nežmogiškumo atžvil-
giu. Keltogermaniškasis pažinimas čia
traktuojamas ne kaip teorinis, o agresy-
vus metatechninis santykis su kitybe,
nežmogiškumui nepripažįstant deramo
savarankiško ontologinio statuso. Simbo-

line tokio santykio formule tampa žo-
džiai: „viskas, kas yra, yra žmogus“.

Žinoma, skaitant tekstą dar kartą ne-
gali atsistebėti mąstymo užmoju ir sklei-
džiamos minties autentika. Atrodo, kad
kaip atspirties tašku remiamasi fenome-
nologine tradicija, nes grįžtama prie pa-
čių daiktų, bet su ja nesusitapatinama,
netampama „mokyklos“ ortodoksu, ne-
susiliejiama su „antpečiais“, nepreten-
duojama į visažinystę. Sąžiningas, klasi-
kinio tipo filosofas negali sau leisti tokios
prabangos; jo egzistencinė orientacija
visuomet yra vidutiniškoji kasdienybė,
o pamatinė mąstymo teritorija – gatvės
ir aikštės, o ne bažnyčios celė, laborato-
rija ar kitokios sektantų sueigų vietos.
Filosofas nėra guru, žynys ar kokio kito
tipo pranašas, visuomet išlieka sokratiš-
koji „nežinojimo prezumpcija“ („žinau,
kad nieko nežinau“), kurią užmiršus,
neišvengiamai tampama klidėtoju. Be-
kalbė tikrovė, arba anapus kalbos ry-
mantys daiktai, pažįstami per patyrimą.
Pasauliui atsiveriama egzistenciškai, per
penkias pamatines žmogaus jusles – re-
gą, klausą, lytą, skonį, uoslę bei šių jus-
lių *sinestezę*, tai yra bendrąją juslę (*sensus
communis*). Natūralu, jog vieni žmonės
pasižymi vienomis labiau išvystytomis
jyslėmis, kiti – kitomis. Visada vyrauja
kokia nors viena ar dvi pamatinės juslės,
nes bendroji juslė atveria tik *jokybę*, vie-
nu metu vienodai intensyviai veikiančios
jyslės tegalėtų sukelti *anesteziją*. Skaitant
knygos pasąžus apie patyrimo struktūrą,
galima tiek aikčioti iš nuostabos, tiek
kristi iš juoko. Nuosekliai atsiskleidžian-
ti patyrimo analizė interpretuojama įvai-
riausiais aspektais, tiek seniausių bei
primityviausių, tiek moderniausių ir pa-

žangiausių kultūrinių fenomenų akiraityje. Kaip jau galima suprasti, filosofo pamatinė orientacinė juslė yra rega, nes ji geriausiai individualizuoja esinius, geriausiai apibrėžia jų ribas, leidžia pamatyti, kuo jie skiriasi vieni nuo kitų, geriausiai atskleidžia jų ypatingąsias savybes. Rega iš viso yra „karališka“ juslė, nes ji išsaugo pagarbų atstumą kito atžvilgiu, mažiausiai naikina. Pagal vyraujančių juslių kategorijas galima skirstyti netgi ištikus civilizacinius pasaulius. Antikoje vyravo regos juslė, o viduramžiais – klausa. Dabartinėje, anglosaksiškojo tipo civilizacijoje dominuoja *taktinė* bei *gustacinė* juslės, todėl šios civilizacijos pamatinėmis orientacijomis tapo pornografija ir kulinarija.

Gyvas pašnekesys, orientuotas į aiškų padėties matymą, suteikia ypatingą skaitymo malonumą. Filosofo mokinys čia taip pat nusipelno pagiriamąjo žodžio. Taiklių klausimų parinkimas, pokalbio krypties valdymas bei mokėjimas klausytis – vis labiau nykstantys reiškiniai dabartinėje podiumo ir greičio civilizacijoje. Kita vertus, sugebėjimas palaikyti aukščiausio intelektualinio lygio dialogą leidžia išlaikyti teorinę šios knygos vertę, apsaugo nuo nukrypimų į ištisinius biografinių dienoraštinio tipo prisiminimus ar malonių išpūdžių pasidalijimus popietinių pasivaikščiojimų metu. Ne tiek svarbu, ar šią dialogų knygą vertinsime kaip įvadą į Šliogerio filosofiją, ar kaip vadinamąjį *post scriptum* – svarbiausiuose veikaluose jau išskleistos filosofijos paraštes. Galiausiai tai yra tas pat. Tekstas turėtų išlikti tiek kaip skvarbių metafizinių išvalgų, tiek kaip laikmečio analizės dokumentas, o ne tik užkulisinių akade-

minių/saloninių intrigu liudijimas. Žinant, jog laisvas laisvų individų dialogas juos gerąja prasme sulygina, išlaikoma antikinė disputavimo dvasia, nenupuolama į neskoningą santykio asimetriją, privačių ar buitinių plepalų liūną. Tad knyga, sakyčiau, labiau primena Heideggerio pokalbius su Beaufret ar Finku, o ne, pavyzdžiui, Goethe's pašnekesius su Eckermannu. Žinoma, pasirinkto žanro ar rašymo stiliaus skirtumai visuomet priklauso nuo individualaus autoriaus skonio. Nuolatinės grumtynės su kalba jos pačiais ginklais sukuria ypatingą mąstymo įtampą, kartu leidžia išgyventi mūsų laikais sunkiai besutinkamą gyvojo filosofavimo potyrį. Ši donkichotiškoji kova su visuotybės šmėklų malūnais, visuomet stovint individualumo bei ištikimybės bekalbių gamtinių esinių pusėje, tikriausiai ir yra gražiausia knygoje skleidžiamo mąstymo esmė, kuri, net neabejoju, nepalieka abejingų daugelio skaitytojų. Norėtusi išskirti ir dar vieną svarbią plėtojamą mintį: gražu tai, kas individualu. Šiame absoliučiai pragmatiškame pasaulyje individualumas pralaimi visuotinybei tik kiekybiškai, bet ne kokybiškai. Tokio suvokimo perteikimas kartu jau yra ir savotiškas auklėjimas, savotiškas grįžimas, net jeigu tik virtualus, į klasikinės kultūros traukos lauką.

Paskutiniame dialoge „Apie laisvę“ glaustai permąstoma Vakarų mąstymo tradicijos laisvės samprata. Keltogerma-niškos tradicijos mąstytojai laisvę sutapatino su valia, o pastaroji, filosofo manymu, yra ne kas kita kaip savivalė. Bet žmogus nėra Eroto, arba geismo, šeimininkas, jis yra jo vergas, vadinasi, tikroji laisvė nukreipta prieš geismą. Laisvė

negali būti besaikis siekis viešpatauti ar plėsti savo valdas, besaikio naikinimo dauginimas. Šliogerio filosofijoje tai būtų tik neatsilaikymas prieš *Kaligulos sindromą*, nukrypimas į perteklinį išorinių esinių naikinimą. Niekio ir Esmo dialektikos sūpuoklės apskritai yra savotiškas mirtingojo likimas ar pasmerkis. Jis nuolatos balansuoja tarp dviejų kraštutinių polių – sielos ir sąmonės, savo gyvūniškosios ir kalbinės pusės, *Nirvanos* ir *Kaligulos* sindromų, siekio susinaikinti ir naikinti. Laisvė būtų gebėjimas įveikti šias dvi kraštutinių vektorių kryptis, mėginimas patirti tai, kas šioje filosofijoje vadinama *Itakės* sindromu. Ontologiniai-egzistenciniai žmogaus parametrai nuosekliai išskleisti dvitomyje *Niekis ir Esmas*, tačiau jau ir pokalbiuose „Apie esmes“ atsisklei-

džia keistas paradoksas: Mirtingojo laisvės erdvę atveria ne kas kita kaip savosios dvilypės prigimties, baigtinumo suvokimas bei įsistatymas į saiką. Tik toks apsiribojimas ir savojo ribotumo suvokimas apsaugo nuo savivalės, suteikia galimybę patekti į dialoginę *tarp* erdvę – dviejų laisvų, nepriklausomų, todėl substancinių individų susitikimo vietą. Šias atveriamas aiškumo oazes ir vadinčiau tomis žaltvykslėmis, suteikiančiomis viltį nihilistinių ūkų horizonte. Menkystės triumfo ir Ekrano haliucinacijų valdomoje civilizacijoje pats tokios knygos pasirodymas, liudijantis taurumą, vyriškumą, saiką, patį antikos skurdo spindesį, – jau yra savotiškas stebuklas. Gera knyga stiprina žmogaus širdį. Gal tai ne taip jau mažai?

Tautvydas Vėželis

Lietuvos kultūros tyrimų institutas